

aget af danske historikere. En konsekvent kulturhistorisk tilgang til Kalmarunionens historie ville have været noget nyt og kunne have givet spændende resultater, også for den politiske histories vedkommende. Der er tilløb til det flere gange, men resultaterne udnyttes ikke efter fortjeneste. Christian 1.s udenlandsrejse er allerede nævnt; det havde været oplagt at sammenligne Erik af Pommerns store udenlandsrejse i 1423-25 med Christian 1.s. Til begge kongers rejser er der overleveret et ganske godt kildemateriale, og det er i virkeligheden vores eneste mulighed for at skildre forholdene ved deres hof, selvom det altså i disse tilfælde er hoffer på rejse. Forholdene ved Christian 2.s hof lader sig vel også til en vis grad oplyse, og kunne sammen med de to andre kongers sige meget om hofkulturen under Kalmarunionen. Kapitlet om unionskronerne i Vadstena – der munder ud i en overbevisende rekonstruktion af Filippas ellers tabte krone – er elementært spændende, men kunne have været set i lyset af resultaterne af den omfattende internationale forskning i herskersymboler. Noget tyder på, at Erik af Pommerns giftermål med den engelske Filippa betød en vis engelsk påvirkning. Fra England kan Erik i hvert fald have hentet inspiration til både de såkaldte våbenbreve, hvorved modtagerne ophøjedes i adelsstanden og til den af ham indstiftede ridderorden. Sammenholdt med forholdene under Christian 1. (der som bekendt også indstiftede en ridderorden) kunne det have oplyst os om kontinuitet og brud i unionskongedømmets ydre manifestation, selvom kildematerialet ikke rækker til undersøgelser af den art, der er foretaget for den ældre enevældes vedkommende.² En kulturhistorisk fremstilling af den brede befolkning leder man forgæves efter, så også denne mulighed lader Vivian Etting uudnyttet. Medmindre fremstillingens indhold er bestemt af forlaget, synes det nærmest som om forfatteren har tvivlet på bærekraften af en kulturhistorisk tilgangsvinkel, selvom det er den, der interesserer hende mest. Som resultatet foreligger, får læseren en bog med enkelte gode kulturhistoriske afsnit iblandet politisk historie, der lader en del tilbage at ønske.

Anders Leegaard Knudsen

NYERE OG NYESTE TID

R. PO-CHIA HSIA: *The World of Catholic Revival, 1540-1770*. Cambr. UP 1998. – xi + 240 s., ill.; £ 12.95 (pb.).

ROBERT BIRELEY: *The Refashioning of Catholicism, 1450-1700*. London, Macmillan 1999. – vii + 231 s.; £ 12.99 (pb.).

En samlet revision af modreformationen og den katolske reform – *la controriforma* og *la riforma cattolica* – har længe været undervejs, forberedt af en næsten endeløs række specialstudier fra begge sider af konfessionstæppet. En stor del har haft karakter af lokale eller regionale studier, f.eks. det franske samleværk om Frankrigs 175 bispedømmer, deriblandt Jean Delumeaus bind om Rennes stift, som hører til de bedre. At netop Delumeau fremdrages skyldes hans bog om katolicismen mellem Luther og Voltaire (Paris 1971; eng. oversættelse

² Se f.eks. Sebastian Olden-Jørgensen: *Statsceremoniel, hofkultur og politisk magt i overgangen fra adelsvælde til enevælde - 1536 til 1746*. Fortid og Nutid 1996, s. 3-20.

1978), hvis to hovedteser gik ud på, at kristianiseringen af den lokale befolkning først fandt sted som et produkt af den katolske reform, og at folk i oplysnings-tiden blev trætte af kirkens advarsler om evig straf og gradvis blev sækulariseret. Samleværket skulde altså efterprøve teserne, men det afslører også betydelige regionale forskelle.

Siden 1970'erne har den internationale forskning også undersøgt og analyseret en række emner tematisk. På tærskelen står Hubert Jedins firebindsværk om tridentinerkonciliet 1545-63, der klart strukturerer dets – dogmatiske og administrative – indhold gennem tre faser, indtil pavestolen endelig fik bugt med konciliarismen, der siden senmiddelalderen havde generet dens politiske og centralistiske mål – og nu banede vejen for absolutistiske former. Siden har Paolo Prodi netop betonet – og måske overbetonet – kuriens rolle som avantgarde for den verdslige absolutisme, men samtidig – og med rette – understreget den politiske og administrative centralisering. Tridentinerkonciliet løste blot ikke alle problemer, gejstlighedens residenspligt, ophobningen af embeder og beneficier. Den italienske kirke havde som den skotske historiker Denis Hay påpegede altfor mange og fattige stifter, som næsten nødvendiggjorde ophobningen. Siden har en amerikansk historiker, Barbara Hallman dokumenteret ophobningen af embeder og beneficier 1492-1663, et noget ejendommeligt sted at standse, hvis man vil undersøge konsekvenserne af conciliet. Det kuriale bureaukrati i 1500-tallet har den engelske historiker Peter Partner undersøgt, med understregning af pavernes høje kvalitet, centralisering og patron-klient-relationerne.

Tilsammen kan man antage, at denne underskov af specialundersøgelser har kunnet bane vejen for de to synteser, der fremkom i de forløbne to år, R. Pochia Hsia's (University of New York) og Robert Bireleys (Ignatius Loyola University, Chicago). Begge må siges at være vellykkede, selvom prisen i anmelderens øjne må tilfalde den sidste: hans bog er helstøbt, lysende klar og har en tese, der gennemføres konsekvent.

For Bireley skyldes katolicismens gen- eller omforming – *refashioning*, et ord, som selv en stor ordbog ikke kender – mellem 1450 og 1700 impulser eller udfordringer udefra, fem i alt: statsmagtens vækst, sociale og økonomiske ændringer, den europæiske ekspansion, humanismen (der allerede i 1400-tallet havde kritiseret kirken) og – den traditionelle forklaring – de protestantiske reformationer. Under denne synsvinkel må de gængse etiketter – katolsk reformation og modreformation – naturligvis blive utilstrækkelige. Synspunktet understøttes af den tyske forsknings (Heinz Schilling, Wolfgang Reinhardt) betoning af konfessioner og konfessionaliseringsprocessen og dens konsekvenser. Men selvom Bireley oftere bruger betegnelsen 'socialdisciplinering', kan man dog savne Gerhard Oestreichs studier.

Femdelingen udelukker naturligvis ikke, at elementerne fungerede isoleret, tværtimod betoner Bireley. Især tillægger han tridentinerkonciliet afgørende betydning: den katolske kirke fik orden i sit bo, pavemagten overvandt konciliarismen, den pavelige absolutisme grundfæstes, pavemagten blev centraliseret osv., ganske som i verdslige – også protestantiske – stater, hvor stænderne fungerer som parallel til konciliarismen. På mange måder følger Bireley her Delumeaus fortolkning, omend mere velvilligt; enkeltmennesket fik ved skriftemålet kontakt med og vejledning af præsten; netop her for velvilligt, fordi både Delumeau og John Bossy i skriftemålet også ser et kontrolinstrument, et led i socialdisciplineringen.

På debetsiden understreger Bireley ligesom Konrad Reppen, at pavemagten

– Urban VIII og Innocens X – 1648 forskertede sin internationale position gennem sin uforsonlighed. Ligeledes fremhæver han slagsmålet i Wien mellem ‘høge’ og ‘duer’ – kardinal Dietrichstein og den kejserlige skriftefader Lamormaimi, SJ – forud for freden i Prag 1635. Denne episode parallelliseres med Galileis konfrontation kort forinden med den romerske inkvisition, der fastholdt skriften bogstaveligt og støttede sig til Aristoteles og Thomas Aquinas overfor den frembrydende empiri.

Tilpasning til de nye rammer står da som en hovedtese; samme synspunkt anlægger Hsia i sin bog, der sætter sig som mål at behandle fire temaer, reorganisationen af den katolske kirke ovenfra – herunder dens doktriner – vekselvirkningen mellem politik og religion i Europa, den fornyede katolicismes sociale og økonomiske manifestationer og mødet mellem det katolske Europa og den oversøiske verden; beskedent føjer Hsia til, at hvis bogen kan give anledning til debat og forskning, vil den have tjent sit formål. Begge forfattere lægger altså hovedvægten på katolicismens forvandrings- og omformningsproces over et langt tidsspand; Bireley fra 1450, da den interne, humanistiske kritik i Italien fik mæle, frem til 1700; Hsia derimod 1540, da jesuiterordenen grundlægges og frem til dens opløsning i Latinamerika 1767, et træk, der således nærmest får symbolsk betydning.

Som det vil fremgå, behandler begge bøger de samme emner og uden større forskelle. At anmelderen vil give Bireley fortrinnet beror på, at hans perspektiv har større og mere generel gyldighed. Om etiketterne *refashioning* og *revival* helt dækker forløbet, får stå hen; tilpasning, modernisering og ajourføring under indflydelse af ydre impulser vilde måske indfange pointen bedre.

E. Ladewig Petersen

LENA TÖRNBLOM: Kastelholm, en nyckel till Sverige. Ett slottsläns politiska och militära betydelse åren 1470-1523. (Bibliotheca Historica 11. Finska Historiska Samfundet) Helsingfors 1996. 204 s.

»Nøglen til Sverige,« således beskrev linköpingbispen Hans Brask Kastelholm slot for Gustav Vasa i 1525. Lena Törnblom har valgt at lade denne betegnelse dække hele perioden 1470-1523, og ikke blot Gustav Vasas første tid ved magten.

Emnet for Lena Törnbloms afhandling er Kastelholms slot og slotslens politiske og militære betydning på regionalt og rigsplan. Der gives ingen forklaring på den kronologiske begrænsning – fra Sten Sture d.æ.'s valg til rigsforstander til afslutningen af oprøret på Ålandsøerne og Gustav Vasas kongevalg – men den er vist tildels bestemt af det skriftlige kildemateriale. Slottets tidlige historie er dårligt kendt, og der er stadig tvivl om grundlæggelsestidspunktet og dateringerne af de ældste byggefaser.¹ Almindeligvis antages det dog, at de ældste dele af Kastelholm opførtes i slutningen af 14. årh. Forfatteren vil imidlertid

¹ Jf. Anna-Paula Andersson og Piotr Palamarz: »Kastelholms slotts Södra länga och den sk dubbelrumsläggningen; resultat av de byggnadshistoriska undersökningarna.« Åländsk Odling 48 (1988), s. 35-73. Heri kritiseres en af Törnbloms tidligere undersøgelser af Kastelholm; til gengæld er Anderssons og Palamarz' artikel ikke optaget i literaturlisten i det her anmeldte værk.